

STJÄRNORPS KYRKOGRÅRD

Kulturhistorisk kyrkogårdsinventering

Stjärnorps församling

Linköpings kommun

Linköpings stift

Östergötlands län

2005

ÖSTERGÖTLANDS LÄNSMUSEUM

Raoul Wallenbergs plats • Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013-23 03 00 • Fax 013-14 05 62
info@ostergotlandslansmuseum.se • www.ostergotlandslansmuseum.se

STJÄRNORPS KYRKOGÅRD

Kulturhistorisk kyrkogårdsinventering

Stjärnorps församling

Linköpings kommun

Linköpings stift

Östergötlands län

Innehåll

Inledning	03
Bakgrund och	03
Syfte	03
Kulturminneslagen och begravningslagen	04
Kulturhistorisk bedömning	04
Inventeringens uppläggning och rapport	04
Översiktskarta	05
Stjärnorps kyrkogård	05
Kyrkogårdens omgivning	05
Utdrag ur häradskartan	06
Stjärnorps kyrka	07
Kyrkogårdens historik	08
Beskrivning av kyrkogården	11
Översiktlig beskrivning av växtlighet mm-Kartor	13
Beskrivning av enskilda kvarter	18
Kvarter A	18
Kvarter B	21
Urnegravskvarteret	24
Källor och litteratur	26
Bilagor	27
Exempel på gravvårdar med kulturhistoriskt intresse	27
Exempel på gravvårdar med kulturhistoriskt intresse, karta	28
Exempel på gravvårdar med kulturhistoriskt intresse, lista	29
Fotografier	32

INLEDNING

Bakgrund

Ur kulturhistorisk synpunkt är kyrkogårdar och begravningsplatser bärare av en stor mängd information och de här platserna ger anledning till frågor av olika slag. Vad är typiskt för våra kyrkogårdar när det gäller vegetation, omgärdningar, gångar, gravvårdar m m och finns det några regionala skillnader? Vad har varit gängse bruk under olika tider och vad kan vi få för historisk information bara av att gå på en kyrkogård? Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering.

På uppdrag av Linköpings stift utför Östergötlands länsmuseum inventeringen av kyrkogårdar/begravningsplatser inom den del av stiftet som ligger inom Östergötlands län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under år 2002. Projektet beräknas vara avslutat vid utgången av år 2006. Inventeringen berör de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagen. Lagen gäller de begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet. Denna rapport utgör en delrapport i inventeringen vars resultat kommer att sammanställas och analyseras i en stiftsövergripande rapport.

Syfte

De stiftsövergripande inventeringarnas syfte är:

- att lyfta fram och öka förståelsen för kyrkogårdarnas och begravningsplatsernas kulturvärden och att främja kontakterna mellan kyrkan och kulturmiljövården.
- att ge ett underlag för församlingarnas/samfälligheternas planering och förvaltning av kyrkogårdarna/begravningsplatserna och ett underlag för vård- och underhållsplaner.
- att sammanställa ett enhetligt och tillgängligt kunskapsunderlag med beskrivning av och historik för den enskilda kyrkogården/begravningsplatsen samt en bedömning av de kulturhistoriska värdena. Inventeringen blir samtidigt en samlad dokumentation och överblick av kyrkogårdar/begravningsplatser i stiftet från 2000-talets första decennium.
- att ge ett underlag för handläggning av kyrkoantikvariska ärenden och för bedömning av var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m.m. (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader, kyrkotomter och begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen.) Begravningslagen (SFS 1990:1144) säger att en gravvård ägs av den som betalar gravrättsavgiften. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården upplåtaren, alltså församlingen. Vidare

säger lagen: ”Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, om en familj, om stilhistoria och om begravningstraditioner. I rapporten anges exempel på typer av gravvårdar som utifrån olika grunder bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande, t ex material och konstnärlig utformning eller ett lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistorisk värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

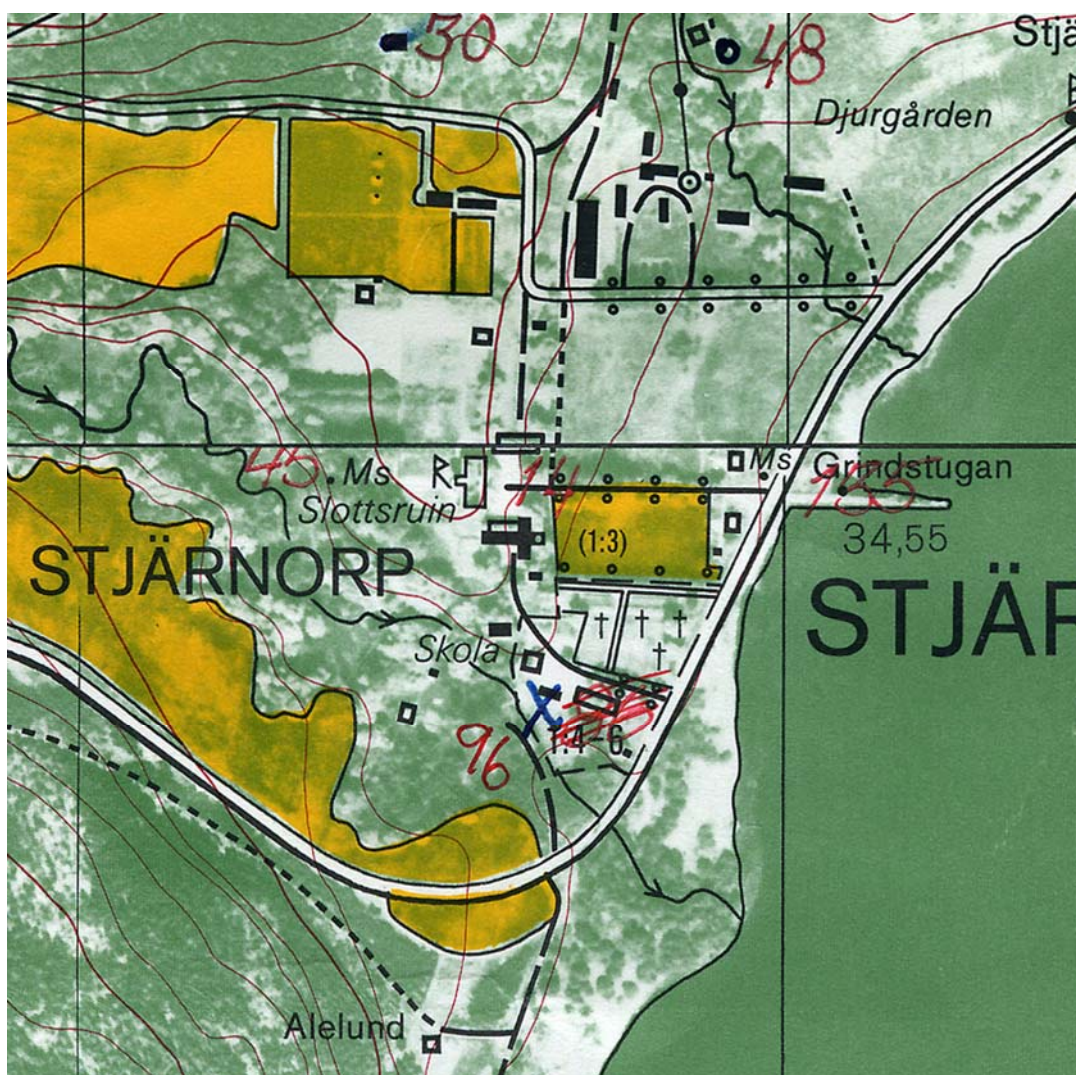
Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Linköpings stift, länsstyrelserna i Kalmar, Östergötland och Jönköping samt läns museerna i Jönköpings och Kalmar län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till dels varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och i övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gåtts igenom har främst varit läns museets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm.

Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygdslitteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav ett antal bilder presenteras i rapporten. Delar av inventeringsmaterialet görs tillgängligt via Kulturmiljövårdens bebyggelseregister, ett informationssystem som förvaltas av Riksantikvarieämbetet (www.raa.se).

Fältarbete och rapport har utförts av antikvarie Olle Hörfors, Östergötlands läns museum 2005. Rapporten finns tillgänglig på Linköpings stift, Länsstyrelsen i Östergötlands län, Östergötlands läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Utsnitt ur ekonomiska kartans blad 085 87 Stjärnorps med kyrkogården i mitten.

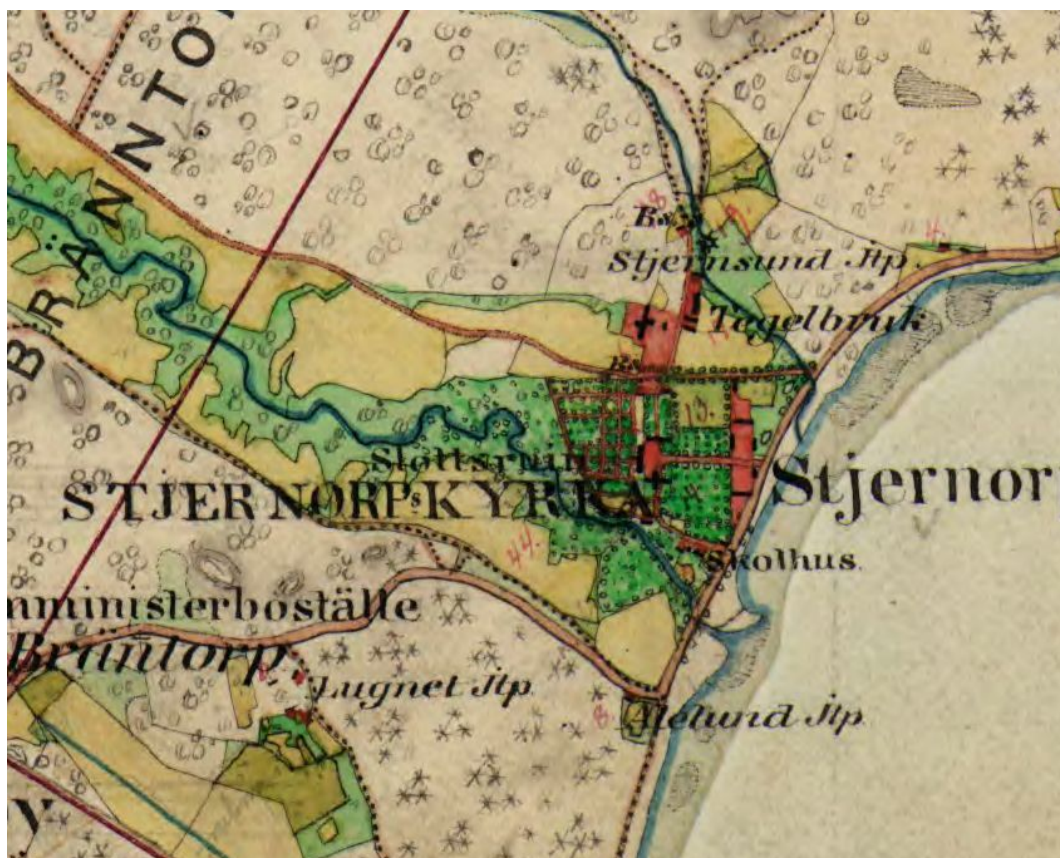
Stjärnorps socken bildades 1810 av vad som tidigare varit Vreta klostrets skogsbygd. Kyrkan ingår i Stjärnorps gods som också under en tid innefattade i stort sett hela socknen. Större delen av socknen är utpräglad småskalig skogsbygd och större delen av de små gårdarna fick från början sin utkomst i leveranser av kol och körslor till Hällestads och Vånga bergslager i vilka stora delar av socknen ingick.

STJÄRNORPS KYRKOÅRD

Kyrkogårdens omgivning

Kyrkogården ligger i den sydöstra delen av Stjärnorps slottspark. Väster om kyrkogården ligger kyrkan i slottets södra flygel och klockstapeln alldeles intill. Norr om kyrkogården ligger slottsparken och huvudallén in till slottsanläggningen. I öster ligger sjön Roxen och vägen mellan Vreta kloster och Vånga. I söder finns den gamla skolan och arbetarbostäder. Hela slottsanläggningen ligger i den östra utkanten av en

smal dalgång som löper VNV om anläggningen. I dalens botten ligger Stjärnorpsravinen med dramatiska vyer och unik natur.

Stjärnorps kyrka och kyrkogård på häradskartan från 1870-talet. Kyrkogården består bara av den äldsta delen och kan på kartan endast avskiljas från parken norr om skolan genom att trädkransen är markerad. Slottets södra flygel är markerad som kyrka och hela parkanläggningen i rutnät med en mängd trädalléer är utmärkt. Kartbilden visar Stjärnorps kyrka som utvecklat eget kommunalt och kyrkligt centrum med kyrka, komministerboställe och skola. Till slottsbyggnaden hörde också ett tegelbruk.

Stjärnorps kyrka

Södra slottsflygeln på Stjärnorps slott innehåller Stjärnorps kyrka samt bostäder över och väster om portvalvet. Till höger i bild syns klockstapeln.

Stjärnorps kyrka är belägen i Stjärnorps slotts södra flygel och uppfördes på denna plats då slottet uppfördes 1654-62 av fältmarskalken Robert Douglas. Kyrkan eldhärjades liksom slottets huvudbyggnad vid en omfattande brand 1789, men byggdes till skillnad från huvudbyggnaden upp igen.

1810 bildades Stjärnorps socken av den del av Vreta klostrets socken som var belägen på slottets domäner och som redan tidigare under namnet Vreta klostrets skogsbygd firat gudstjänst här. Initiativtagare till församlingsbildningen var slottets dåvarande ägare brukspatronen Olof Burenstam och domkyrkosysslomannen Friedric Carl Egnell i Sandvik (själv begravd på kyrkogården). I och med detta blev slottskapellet församlingskyrka för den nya församlingen. En av församlingens första åtgärder var att bygga den klockstapel som fortfarande står kvar strax söder om kyrkan.

1914 ombyggdes kyrkas interiör i jugendstil och ett klocktorn med spira i barockstil uppfördes.

Kyrkogårdens historik

Stjärnorps kyrkogård anlades av den 1810 nybildade församlingen i Stjärnorps slottsparks södra del och invigdes 1813. Den ursprungliga kyrkogården utgörs av den södra halvan av den nuvarande anläggningen, kvarter A.

Stjärnorps kyrkogård. Den ursprungliga kyrkogården (till höger i bild) är belägen söder om den nya (till vänster i bild) och är något mindre än denna. Den är omgärdad av murar medan den nya kyrkogården är omgärdad med häckar. Bild tagen från kyrkan.

Till vänster kyrkogårdens äldsta bevarade vård från 1833 (Lindblad). Vården är starkt skadad av vittring och delvis oläslig. Till höger vård över domkyrkosysslomannen F C Egnell från 1837.

Den gamla delen av kyrkogården innehåller fortfarande 16 vårdar från 1800-talet varav 6 är från århundrades tidigare del. Äldst är en relativt svårt vittrad vård där namnet Lindblad och årtalet 1833 går att läsa.

Endast 5 år yngre är vården över domkyrkosysslomannen F C Egnell från Linköping. Denne var inblandad i bildandet av Stjärnorps socken och i anläggandet av kyrkogården. Till vårdarna från tiden före 1860 hör också en vård i form av ett keltiskt kors från 1854 rest över syskonen Johansson i Rist. Ytterligare några är mycket svårlästa, en vård helt och hållet. På en annan, som av typen att döma hör hemma kring 1850, kan namnen ----- Pontén läsas i övre delen och Catharina Lovisa i den nedre. Märkligt nog återkommer namnet Catharina Lovisa Pontén på en gravvård i form av ett kalkstenskors en bit bort. Denna vård är från 1856.

Flygbild över Stjärnorps slottsanläggning tagen från sydöst 1928. Den nya kyrkogården är inte tillkommen. Av den ursprungliga kyrkogården syns den västligaste delen som förefaller helt tom precis över ordet Stjärnorps i denna texts översta rad. Bild från Östergötlands läns museums bildarkiv.

Den nya kyrkogården tillkom 1938. Planeringsarbetena startade dock redan 1927 och beslut att utvidgningen skulle ske och mark köpas från markägarna togs 1934. Kyrkogården ritades av den ofta anlitade arkitekten Johannes Dahl i Tranås.

Stjärnorps kyrkogård på en flygbild från 1955. Hela anläggningen syns mitt i bild. Den gamla och den nya delen skiljs åt av en låg häck och runt hela anläggningen finns en nyplanterad trädkrans. I den lilla trekant som ligger mellan vägen och kyrkogården kom sedan urnlunden att anläggas, där växer ännu några högre träd. Bild ur Östergötlands läns museums bildarkiv.

I den nyaste delen av kyrkogården, urnegravskvarteren, ägde den första begravningen rum 1997.

BESKRIVNING AV KYRKOGÅRDEN

Kyrkogården består av en äldre ursprunglig del, kvarter A längst i söder. 1938 års utbyggnad, kvarter B, i norr och ett nyligen tillkommet urnebegravningsområde i öster, mellan den gamla kyrkogården och vägen.

Stjärnorps kyrkogård fotograferad från kyrkans torn. I förgrunden kvarter B med de raka raden höga gravstenar på ömse sidor den rundande minneslunden. I det inre av kvarteret har två rygghäckar placerats på gräsmattorna norr och söder om mittgången. På den öppna gräsmattan längst i väster finns små liggande gravstenar av linjetyp. Bakom kvarter B syns kvarter A med jämnt utplacerade relativt stora vårdar. I mitten av den östra delen syns den stora grusade stenramsgraven, omgiven av fyra höga tujor. Längst bort i bild ned mot landsvägen finns det nytillkomna urneområdet.

Allmän karaktär

Kyrkogården är anlagd i den södra delen av Stjärnorps slottsanläggnings närmiljö. I detta område uppstod också ett kommuncentrum med skola och fattighus bland annat. Kyrkogården är sammanfogad av tre delar med helt olika karaktärer. Den ursprungliga kyrkogården, kvarter A, ligger inom en kyrkogårdsmur och består av en öppen gräsmatta med regelbundet placerade gravvårdar. Den nyare delen, kvarter B, präglas av häckomgårdningen samt de geometriskt placerade grusgångarna. Gravvårdarna är arrangerade med en rad höga likstora vårdar längs häcken i norr och mindre vårdar i rader som skiljs åt av rygghäckar i mitten. Längst i väster finns en öppen gräsmatta med liggande linjevårdar. Den nyaste delen, urneområdet är arrangerat i tre rundlar, med hjälp av tuja och idegranshäckar.

Omgärdning

I väster omgärdas den gamla delen av en kallmurad kyrkogårdsmur som är cirka 1,1 m hög och uppbyggd av ca 0,5-1,0 m stora sprängda gråstenar i 2-3 varv, insidan är släntad. Den nya kyrkogården avgränsas av en 1,5 m hög idegranshäck.

I norr avgränsas kyrkogården av samma 1,5 m höga idegranshäck.

I öster finns en idegrans och tujahäck som är ca 1,5 m hög ut mot vägen.

I söder består avgränsningen av en kallmurad kyrkogårdsmur som är cirka 1,1 m hög och uppbyggd av ca 0,5-1,0 m stora sprängda gråstenar i 2-3 varv, insidan är släntad. Längs den östra delen av södra murens utsida står en allé på ömse sidor infartsvägen. I den västra delen står tre lindar utanför muren. På södra murens slänt finns en nedklippt häck.

Ingångar

Väster: i väster finns en grind som leder in till kvarter B. Grinden är en smidd dubbelgrind med ornament i tre nivåer av kryss, spjälor och rundlar. Dess krön är markerat av ett högt smitt kors. Grindstolparna är av granit och enkelt fyrsidiga.

Östra grinden

Öster: En likadan grind som den västra står också ut mot sjön i öster. De båda grindarna står i var sin ände av den mitre grusgången genom kvarter B och bör vara tillkomna vid ett och samma tillfälle. Grinden är flyttad från kvarter B:s östra utgång.

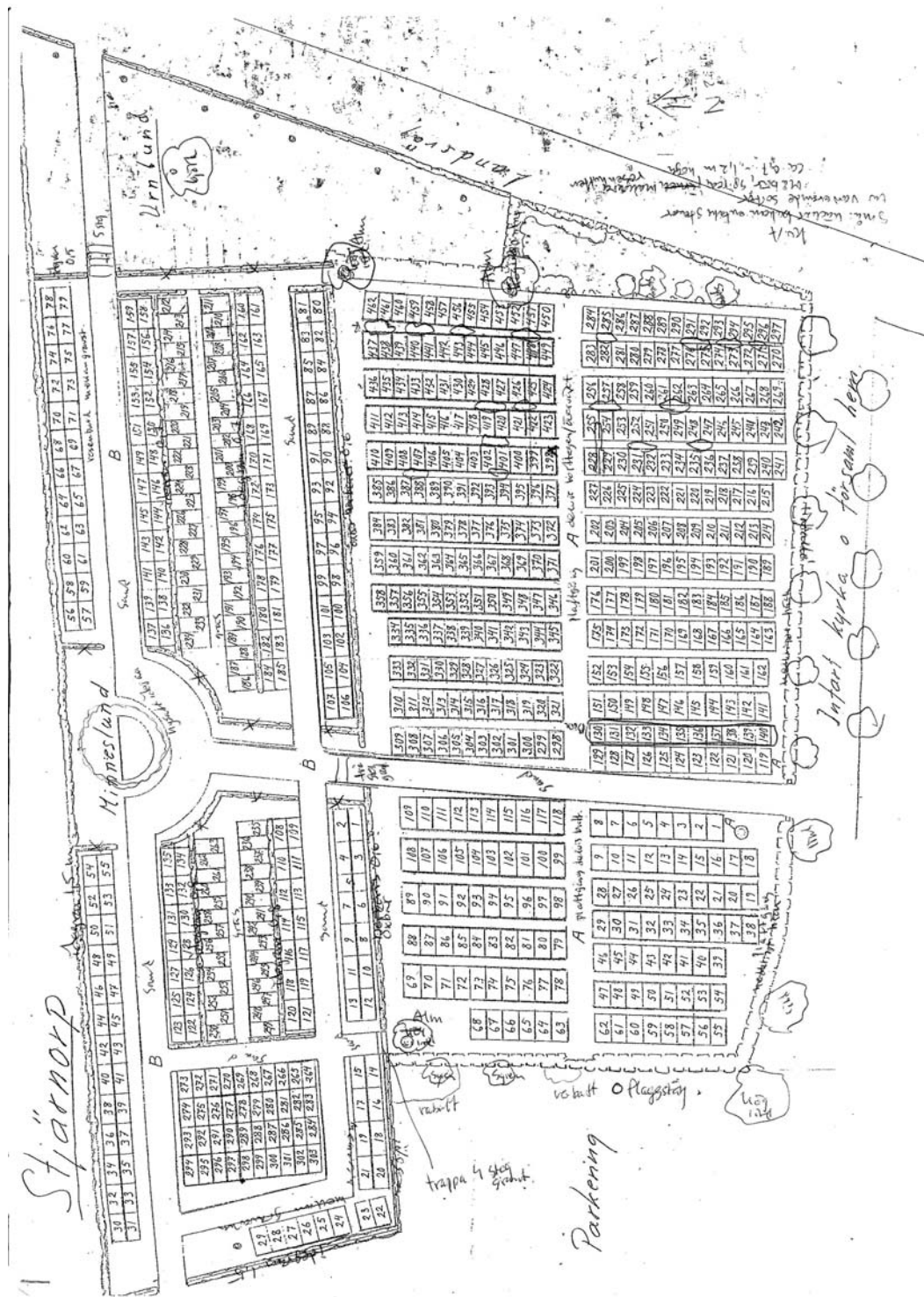
Söder: Den västra och östra grinden är sannolikt kopior av den södra grinden som sitter mitt på kvarter A:s södra mur och är likadan som de övriga två.

Mellan de olika kyrkogårdsdelarna finns också ett flera olika öppningar. Längst i väster finns en trappa i fyra steg av kalksten som leder ned från kvarter A till kvarter B. Mitt på kyrkogården finns motsvarande trappa, nu i två steg. Slutligen leder en trappa från gamla platsen för östra grinden ned till urnegravsområdet.

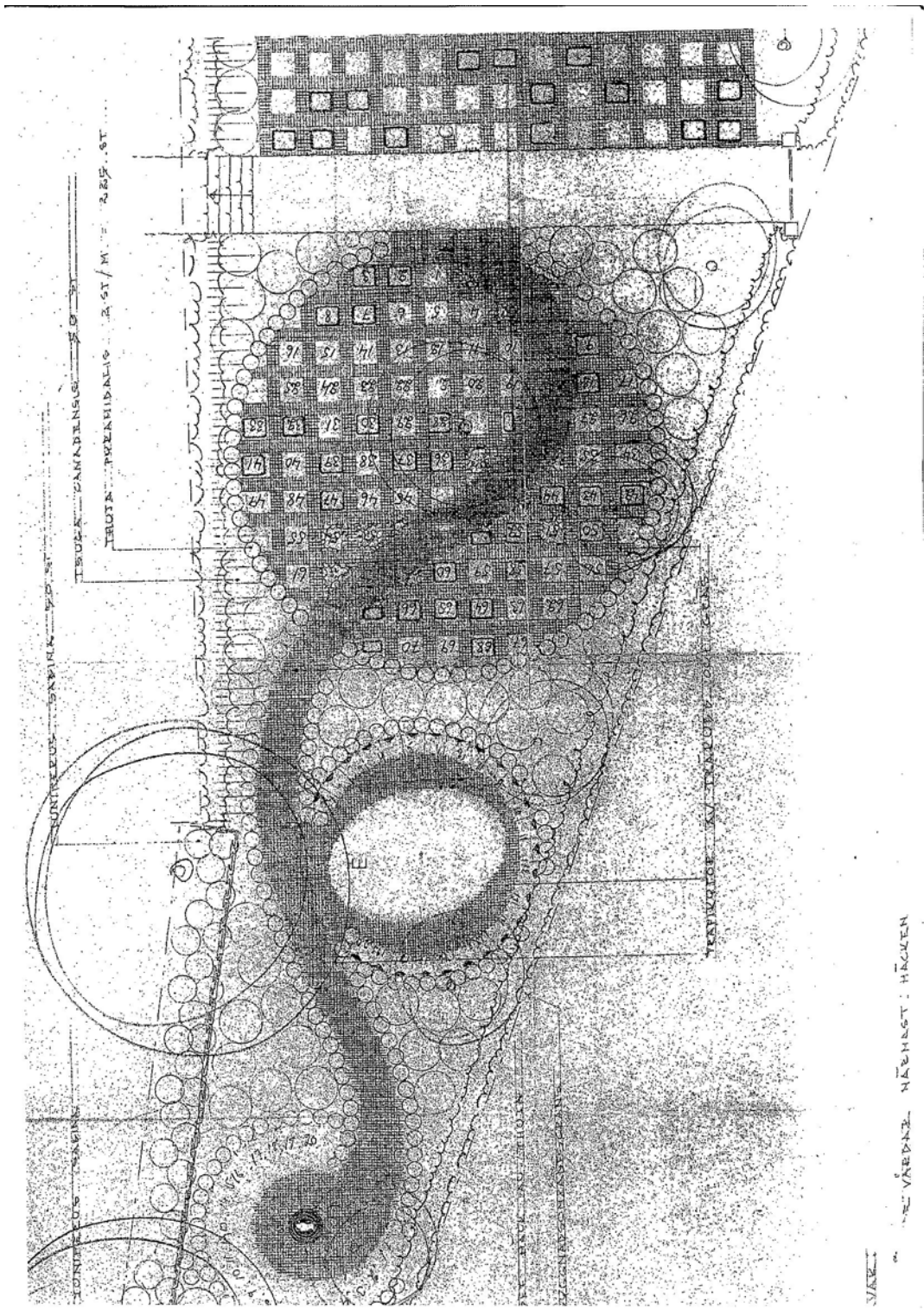
Vegetation

I kvarter A finns förutom den nedklippta häcken i omgärdningen ett flertal små häckar bakom enskilda gravar i den västra halvan. Dessa består av varierande sorter som måbär, spiera, aronia och rosenkvitten. Längst i nordväst står också en gammal alm. I den östra delen finns 18 kortare sträckningar av häckar bakom enskilda gravvårdar, dessa består oftast av cornister men också andra sorter som ovan nämnda ingår. Alla utom 1 löper i nordsydlig riktning.

I kvarter B finns östvästliga rygghäckar bakom gravraderna i kvarterets inre. I väster 2 ca 0,8 m höga idegranar och i öster två ca 0,7 m höga häckar av samma sort.

Vegetation och grusgångar
Stjärnorps kyrkogård
Kvarter A och B

*Vegetation och gångar
 Stjärnorps kyrkogård
 Urnegravsdelen*

I urnlunden har hela ytan planterats med låga idegranar och tujor av olika sorter. Inne i dessa finns tre rundlar i vilka gravvårdarna har placerats.

Gångsystem

Två huvudgångar finns. Den ena leder från södra grinden i kvarter A fram till minneslunden i kvarter B. Den andra leder från den västra till den östra grinden i kvarter B. Båda dessa består av krattad rödaktig sand. I kvarter B finns dessutom en gång som följer kvarterets södra utkant, lämnande 1 gravrad utanför. Mellan dessa båda finns också en kortare förbindelsegång i väster. Inne i kvarter A löper två gångar lagda med trädgårdsplattor i kvarterets mitt. Detta är dock inte konsekvent genomfört, utan gången är delvis borttagen eller överväxt.

Gravvårdstyper

I kvarter A har ett stort antal vårdar från 1800-talet bevarats, den äldsta från 1833. Till dessa räknas också den historiskt betydelsefulla vården över F C Egnell, en av initiativtagarna till sockenbildningen. Dessa äldre vårdar är av strakt varierande typer och flera kalkstenscors i olika utföranden förekommer. Bland annat en vård i form av ett högt keltiskt kors från 1856.

Från tiden kring 1900 finns ett stort antal vårdar bevarade. De flesta höga och smala samt utförda av svart granit. Bland dessa ingår också två höga obelisker. Två gravar är grusade. Dels en mindre grav med ett bågformigt gjutjärnsstaket och en liggande gravvård. Dels en större stenramsgrav omgiven av fyra höga smala formklippta tujor. Gravvården är ett högt granitkors.

Grav A 359

Grav A 019

I kvarteret finns också två träkors, Det ena ett enkelt av mera tillfällig art, men det andra rest över kyrkoväktaren Thyman 1917 är i form av ett keltiskt kors. Dess bevaringsskick är fortfarande gott, trots att korset sannolikt är originalet från 1917. Det behöver dock vårdinsatser, i form av färg och främst linolja. Inom kvarteret är en särskild gravrad avsatt för små barn och deras vårdar är i de flesta fall liggande och av linjegravstyp.

I kvarter B finns längst i norr utmed den höga idegranshäcken en rak rad av höga och likstora gravstenar på ömse sidor den rundande minneslunden. I det inre av kvarteret har två rygghäckar placerats på gräsmattorna norr och söder om mittgången. Detta område domineras av relativt moderna gravvårdar från 1960-2000. Bland dessa finns fyra träkors och ett tiotal linjegravstenar från den förra halvan av 1900-talet bevarade. På den öppna gräsmattan längst i väster finns små liggande gravstenar av linjetyp.

Minneslund

Minneslundan ligger i kvarter B på den plats där grusgångarna från de tre grindarna strålar samman. Ett rundat parti skjuter ut i grusgångarna och här har nyligen en cirkelrund plantering med idegran gjorts. Norr om denna står ett högt träkors.

Minneslundan

Byggnader

Inga byggnader finns inne på kyrkogården.

Övrigt

-

Kulturhistorisk bedömning

Kvarter A är den ursprungliga delen av kyrkogården. Från denna har kyrkogårdsmuren med en vacker smidesgrind i söder bevarats. Mitt på östra delen av kvarteret står också 6 gravvårdar, de flesta olika former av kalkstenskor vilka tillhör den första generationen gravvårdar som restes på kyrkogården. Att en så stor del av kyrkogårdens ursprungliga uttryck har bevarats är av mycket högt kulturhistoriskt värde. Ytterligare 10 vårdar från 1800-talet har också bevarats.

Två vårdar är resta över historisk betydelsefulla personer, dels vårdan över domkyrkosysslomannen Egnell från 1837 och dels över missionären mm K E Laman från 1944. Höga kulturhistoriska värden finns också i det bevarade keltiska träkorset och i ett antal höga smala vårdar från tiden kring 1900.

Kvarter B tillkom 1938 och är anlagt som en park med geometriska gångar och häckomgärdning. Ansvarig för ritningarna var den ofta anlitade Johannes Dahl i Tranås.

Kvarteret har kvar alla de ursprungliga strukturerna med gångar och häckar vilket är av högt kulturhistoriskt värde.

Kvarteret domineras av vårdar av enklare härkomst och mindre statusmarkerande vårdar än kvarter A, vilket också märks på titlarna.

Kvarteret har en uppdelning av gravvårdar med olika storlek och typ på olika plats. Längs med norra utkanten står en rad med relativt höga moderna vårdar. Längst i väster finns ett område med enbart liggande linjegravvårdar.

I det inre finns ett rygghäckssystem och här har vårdar från 1960-tal och framåt långsamt trängt ut en äldre allmän linje. Ett tiotal linjevårdar och fler träkors finns dock kvar och visar var linjebegraningarna varit.

En av vårdarna är rest över en historiskt betydelsefull person, vården över predikanten och hembygdsforskaren Arvid Johansson, död 2003.

Urnegravsområdet är ett relativt nyanlagt område som väl tar vara på utrymmet mellan kyrkogården och vägen. Arrangemanget med rundlarna i gläntorna mellan häckarna ger en särskild karaktär till området, liksom att man sparat de gamla almarna i området.

De tre mycket olika delarna länkas samman dels genom att huvudgången i kvarter A leder fram till minneslunden i kvarter B och dels genom att urnegravsområdet utnyttjar det ”överblivna” området mellan kyrkogården och vägen.

BESKRIVNING AV ENSKILDA KVARTER

Kvarter A Gravplats nr A1-A462

Kvarteret omfattar gravplats nr A1-A462 och ligger längst i söder. Kvarteret är den ursprungliga kyrkogården från 1810-13..

Allmän karaktär

Kvarter A norra sidan.

Kvarteret omgärdas helt av den ursprungliga kyrkogårdsmuren. Det inre av kvarteret delas i två delar av huvudgången som löper från minneslundan till södra grinden. På den västra halvan står i de flesta fall relativt höga vårdar från tidigt 1900-tal regelbundet utplacerade och med små häckar av varierande storlek bakom.

Den östra halvan är större och innefattar större variation av gravvårdar. Här står flera kalkstenskor och äldre vårdar kvar. Den östligaste delen av kvarteret saknar i stor utsträckning vårdar utan består av öppen gräsyta med utsikt mot sjön

Bakom de regelbundet placerade gravvårdarna har i många fall, särskilt i den västra delen små korta häckar placerats, dessa är av starkt varierande sorter.

Omgärdning

Kvarteret omgärdas av kyrkogårdsmuren i väster, öster och i söder. I norr finns muren kvar men döljs delvis av en häck, höjden är här varierande från att vara knappt synlig till en höjd av ca 0,5 m. Kyrkogårdsmuren är uppförd av sprängd sten som är 0,1-1,0 m stor, insidan är slätad i väster och söder och höjden ca 1,2 m. I öster är muren en ren terrass som är ca 1-2 m hög. Här förekommer också murbruk.

Ingångar

Kyrkogårdens huvudgrind är belägen mitt i den södra muren och består av en dubbel smidesjärnsgrind mellan fyrsidiga gråstensstolpar. Grinden är ornerad med rundlar och spjälor i tre nivåer och kröns av ett kors.

Vegetation

I gränsen mot kvarter B växer en 0,6 m hög häck av berberis och oxbär. På södra muren växer en helt och hållet nedklippt häck. I nordvästra och nordöstra hörnen samt mitt på östra sidan växer höga almar. I den västra halvan av kvarteret har samtliga gravvårdar en ca 0,7-1,2 m hög häck bakom sig. Sorterna är mycket blandade och består av måbär, spirea, aronia och rosenkvitten bland annat. Rester av rygghäckssystem finns på den östra halvan av kyrkogården och består av 18 kortare relativt låga häckar av varierande sorter. I kvarterets östligaste del växer en u-formad tuja som är öppen mot söder. Inne i det rum som den bildar förvaras borttagna gravvårdar.

Gångsystem

En grusgång från södra grinden fram till minneslunden delar kvarteret i två delar. En östvästlig gång av trädgårdsplattor har löpt tvärs över hela kvarteret men är numera borttagen eller överväxt till största delen.

Gravvårdstyper

Gravvårdarna täcker tiden mellan 1833 och 2005. I kvarter A har ett stort antal vårdar från 1800-talet bevarats, den äldsta från 1833. Till dessa räknas också den historiskt betydelsefulla vården över F C Egnell, en av initiativtagarna till sockenbildningen. Dessa äldre vårdar är av strakt varierande typer och flera kalkstenskors i olika utföranden förekommer. Bland annat en vård i form av ett högt keltiskt kors från 1856.

Från tiden kring 1900 finns ett stort antal vårdar bevarade. De flesta höga och smala samt utförda av svart granit. Bland dessa ingår också två höga obelisker. Två gravar är grusade. Dels en mindre grav med ett bågformigt gjutjärnsstaket och en liggande gravvård. Dels en större stenramsgrav omgiven av fyra höga smala formklippta tujor. Gravvården är ett högt granitkors.

I kvarteret finns också två träkors, Det ena ett enkelt av mera tillfällig art, men det andra rest över kyrkoväktaren Thyman 1917 är i form av ett keltiskt kors. Dess bevaringskick är fortfarande gott, trots att korset sannolikt är originalet från 1917. Det behöver dock vårdinsatser, i form av färg och främst linolja. Inom kvarteret är en särskild gravrad avsatt för små barn och deras vårdar är i de flesta fall liggande och av linjegravstyp.

En historiskt viktig person var också K E Laman. Denne var bland annat initiativtagare till att den del av Ö Hargs socken som låg norr om Roxen överfördes till Stjärnorps socken 1928. Laman var en internationellt erkänd språkforskare och bibelöversättare. Hans gravsten innehåller ett stort antal titlar, missionär, teologie hedersdoktor, kongommissionären, språkforskaren och bibelöversättaren.

Grav A97. Syskonen Johanssons gravsten inkluderar föräldrarnas gravplats från 1854.

Grav A123. K E Laman räknades som språkforskare av internationellt mått. Vården innehåller ett stort antal titlar.

37 gravvårdar innehåller titlar. Bland de övriga dominerar sådana som har anknytning till jordbruket stort och över 14 gravvårdar är resta över hemmansägare/lantbrukare. Ytterligare 3 är resta över nämndemän och 1 över en rättare.

Kyrkans och skolans värd är representerade av 1 kyrkoväktare, 1 folkskollärare och 1 lärarinna. Några vårdar har titlar som knyter an till företagare dessa är 2 köpmän, 1 handlare, 1 mjölnare och 1 åkeriägare. Andra titlar har mer karaktären av arbetare. Bland dessa finns 1 fiskare, 1 trädgårdsmästare, 1 skomakarmästare och 1 stenarbetare. Två vårdar har rent kvinnliga titlar, änkefrun och hustrun.

Till högre ståndsmiljö hör titlarna majoren, godsägaren, domkyrkosysslomannen och juris doctor.

Byggnader

-

Övrigt

-

Kulturhistorisk bedömning

Kvarter A är den ursprungliga delen av kyrkogården. Från denna har kyrkogårdsmuren med en vacker smidesgrind i söder bevarats. Mitt på östra delen av kvarteret står också 6 gravvårdar, de flesta olika former av kalkstens kors vilka tillhör den första generationen gravvårdar som restes på kyrkogården. Att en så stor del av kyrkogårdens ursprungliga uttryck har bevarats är av mycket högt kulturhistoriskt värde. Ytterligare 10 vårdar från 1800-talet har också bevarats.

Två vårdar är resta över historisk betydelsefulla personer, dels vården över domkyrkosysslomannen Egnell från 1837 och dels över missionären mm K E Laman från 1944. Höga kulturhistoriska värden finns också i det bevarade keltiska träkorset och i ett antal höga smala vårdar från tiden kring 1900.

Kvarter B Gravplats nr B1-303

Kvarteret omfattar gravplats nr B1-B303 och ligger längst i norr. Kvarteret är tillkommet 1938.

Kvarter B

Allmän karaktär

Kvarter B har en strikt geometrisk parkkaraktär. Kvarteret präglas av häckomgårdningen samt de geometriskt placerade grusgångarna. Gravvårdarna är arrangerade med en rad höga likstora vårdar längs häcken i norr och mindre vårdar i rader som skiljs åt av rygghäckar i mitten. Längst i väster finns en öppen gräsmatta med liggande linjevårdar.

Omgårdning

Kvarteret omgärdas i väster, norr och öster av en 1,5 m hög idegranshäck. I söder växer en 0,6 m hög häck av berberis och oxbär på den gamla kyrkogårdens nordmur som är synlig på mellan 0 och 0,5 m höjd på de partier där den gamla kyrkogården ligger högre än kvarter B.

Ingångar

Två likadana smidesgrindar har suttit i de västra respektive östra ändan av kvarteret. De är dubbelgrindar med ornament av rundlar och spjälor i tre nivåer och krönta av kors. Den östra grinden är flyttad ut till vägen i grusgångens förlängning. Grindarna är likadana som huvudgrinden i kvarter A och är upphängda i firsidiga granitstolpar.

Vegetation

I gränsen mot kvarter A växer en 0,6 m hög häck av berberis och oxbär. Inne i kvarteret finns fyra östvästligt löpande rygghäckar av idegran som är ca 0,7-0,8 m höga. Mellan gravstenarna på plats B56-B78 växer rosenbuskar.

Gångsystem

Kyrkogårdens huvudgångar bildar ett T och utgår från södra, östra och västra grindarna. Där dessa möts framför minneslunden finns en halvrundel. En grusgång löper dessutom rund kvarterets södra utkant och lämnar en gravrad utanför. Mitt i den västra delen finns en grusgång som sammanlänkar den norra och den södra gången.

Gravårdstyper

Gravvårdarna täcker tiden mellan 1938 och 2005. I kvarter B finns längst i norr utmed den höga idegranshäcken en rak rad av höga och likstora gravstenar på ömse sidor den rundande minneslunden. I det inre av kvarteret har två rygghäckar placerats på gräsmattorna norr och söder om mittgången. Detta område domineras av relativt moderna gravvårdar från 1960-2000. Bland dessa finns fyra träkors och ett tiotal linjegravstenar från den förra halvan av 1900-talet bevarade. På den öppna gräsmattan längst i väster finns små liggande gravstenar av linjetyp.

En rad av likstora gravvårdar följer häcken i kvarterets norra utkant.

Längst i väster finns en öppen gräsmatta med ett flertal liggande linjegravvårdar.

Endast 13 vårdar är försedda med titlar. Dessa är av mer småfolkskaraktär än i kvarter A. Lantbrukare/hemmansägare förekommer 3 gånger och fd arrendatorn 1. övriga titlar är fiskaren som förekommer 3 gånger medan skogsarbetaren förekommer 2 gånger och smidesmästaren 1. 1 vård har titeln lantbrevbäraren och 1 predikanten/hembygdsforskaren. Sistnämnda titel gäller Arvid Johansson som dog 2003. Han var mycket aktiv i hembygdsrörelsen och en av de största kännarna av Stjärnorps förflutna som del av Hällestads bergslag.

Byggnader

-

Övrigt

-

Kulturhistorisk bedömning

Kvarter B tillkom 1938 och är anlagt som en park med geometriska gångar och häckomgårding. Kvarteret har kvar alla de ursprungliga strukturerna med gångar och häckar vilket är av högt kulturhistoriskt värde.

Kvarteret domineras av vårdar av enklare härkomst och mindre statusmarkerande vårdar än kvarter A, vilket också märks på titlarna.

Kvarteret har en uppdelning av gravvårdar med olika storlek och typ på olika plats. Längs med norra utkanten står en rad med relativt höga moderna vårdar. Längst i väster finns ett område med enbart liggande linjegravvårdar.

I det inre finns ett rygghäckssystem och här har vårdar från 1960-tal och framåt långsamt trängt ut en äldre allmän linje. Ett tiotal linjevårdar och fler träkors finns dock kvar och visar var linjebegränsningarna varit.

En av vårdarna är rest över en historiskt betydelsefull person, vården över predikanten och hembygdsvetenskapsforskaren Arvid Johansson, död 2003.

Urnegravskvarteret

Området omfattar kvarteren C-F som alla är individuellt numrerade. Endast kvarter F är ianspråktaget. Kvarteret ligger i utrymmet mellan kvarter B och landsvägen. Kvarteret är tillkommet på 1990-talet.

Kvarter F, på urnegravdelen av Stjärnorps kyrkogård är den enda del som tagits i bruk för begravningar.

Allmän karaktär

Kvarter D-F består av tre rundlar som allt efter att utrymmet blir trängre blir mindre och mindre samt en kvadratisk yta norr om dessa. De rundade öppna ytorna är inbäddade i häckar av tuja och idegran. Kvarter E och F är avsedda för gravstenar medan kvarter C och D är avsedd för namnplattor. Genom hela anläggningen löper en slingande gångväg.

Omgärdning

I väster finns en tujahäck i gränsen mot kvarter B och en terrassmur mot kvarter A, gränsen går mitt på kvarter E. I norr finns en 1,5 m hög idegranshäck, som en fortsättning på den häck som omgärdar kvarter B. I söder och öster finns en tujahäck ut mot vägen.

Ingångar

Ingången till området sker via en grind ut mot vägen. Grinden stod ursprungligen i kvarter B östra ände och flyttades ut i och med utbyggnaden av urneområdet. På den plats där grinden tidigare stod finns en trappa upp till kvarter B.

Vegetation

Förutom i omgärningen finns en tät massa av tuja och idegran av olika slag i den södra delen av området. Rundlarna bildar närmast gläntor i dessa. Mitt i respektive kvarter C och D står stora almar.

Gångsystem

Kyrkogårdens huvudgångar bildar ett T och utgår från södra, östra och västra grindarna. Denna gång passerar genom kvarteret från östra grinden och fram till trappan upp till kvarter B. Genom

Gravvårdstyper

Gravvårdarna täcker tiden mellan 1989 och 2005. Alla utom en står i kvarter F längst i söder. Samtliga är av naturliga skäl små och av helt moderna typer.

Typisk gravvård från kvarter F.

Områdets äldsta gravvård, F 1

Två gravvårdar har titlar, lantbrukare respektive hemmansägare.

Byggnader

-

Övrigt

-

Kulturhistorisk bedömning

Urnegravsområdet är ett relativt nyanlagt område som väl tar vara på utrymmet mellan kyrkogården och vägen. Arrangemanget med rundlarna i gläntorna mellan häckarna ger en särskild karaktär till området, liksom att man sparar de gamla almarna i området.

Källor:

- Broocman C F. Beskrifning öfver the i Östergötland..... . 1760.
Faksimilutgåva 1993.
- Brate E. Östergötlands runinskrifter. Stockholm 1911.
- Kulturmiljövård 6/98. Riksantikvarieämbetet. Stockholm 1989.
- Kyrkobeskrivning för Slaka kyrka. (Gunnar Lindkvist 1988)
- Nisbeth 1997) Utgiven av Linköpings stiftsråds Kyrkobeskrivningsnämnd.
- Kyrkogårdens gröna kulturarv. Stad&Land. Movium/inst för landskapsplanering.
Sveriges lantbruksuniversitet nr 103/1992.
- Ridderstad A. Östergötlands beskrivning. Andra delen. Stockholm 1918.
- Tham W. Beskrifning öfver Linköpings län. Förra delen Stockholm 1854. Andra delen
Stockholm 1855.
- Theorell A, Wästberg P, Hammarskiöld H (foto). Minnets stigar. En resa bland svenska
kyrkogårdar. 2001.
- Wadsjö H (red). Kyrkogårdskonst. Stockholm 1919. Theorell A, Wästberg P, Wadsjö H
(red). Kyrkogårdskonst. Stockholm 1919.
- Widegren PD. Försök till en ny beskrivning över Östergötland. Första bandet 1817.
Andra bandet 1828. Faksimilutgåva 1993.
- Östergötlands läns museums topografiska arkiv.

Muntliga uppgifter: Gösta Fritzsche, Stjärnorp, fd kyrkogårdsvaktmästare

www.lantmateriet.se.

www.kulturarvostergotland.se

EXEMPEL PÅ GRAVVÅRDAR AV KULTURHISTORISKT INTRESSE

Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, en familj, stilhistoria och begravningsstraditioner. I rapporten anges exempel på typer av gravvårdar som av olika anledningar bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 ska föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande så som material, konstnärligt utförande eller till en person med person- eller lokalhistoriskt intresse.

I inventeringen ingår i de flesta fall enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det trävårdar, smidda järnkors eller gravvårdar i kalksten från 1600-talet som är inställda i kyrkan, gravkapellet eller klockstapeln. Dessa har naturligtvis oftast ett mycket stort kulturhistoriskt värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Förklaring till exempellistan

Exempellistan är indelad i två delar. Den första delen som innehåller uppgifter om kyrkogård, kvarter, gravnummer, material, efternamn, hemvist och årtal är en identifikationsdel. Under den andra delen anges en kulturhistorisk notering med uppgift om titel, gravplats, gravvård och övrigt. Dessutom noteras eventuella skador och andra anmärkningar.

Kvarter: anges endast i de fall då kyrkogården är indelad i kvarter.

Numrering: görs efter gravkartan. Ofta kan det vara svårt att exakt lokalisera gravnumret, då gravbredd kan variera och många gravnummer intill varandra saknar gravvård. Att gravnumren ofta börjar med "0" beror på att datorn ska kunna sortera materialet i rätt ordning. I vissa fall står äldre gravvårdar utan gravnummer bland övriga gravar och då ges de t ex beteckningen "onumr. S om 042". Stenar som står undanställda och bedöms ha ett kulturhistoriskt värde ges nya nummer: "ÖLM 1, ÖLM 2 o s v".

Material: Här anges vårdens material. Beteckningen "granit" används utan närmare specifikation av olika typer. Stenens färg förkortas **sv** (svart), **gr** (grå), **r** (röd), **gr/r** (grå/röd) osv.

Efternamn: I allmänhet det första efternamnet som står på gravvården.

Hemvist: Det geografiska namn som står på gravvården. Det kan röra sig om bynamn, gårdsnamn eller namnet på en mindre fastighet. I undantagsfall är det namnet på en plats som inte ligger i socknen.

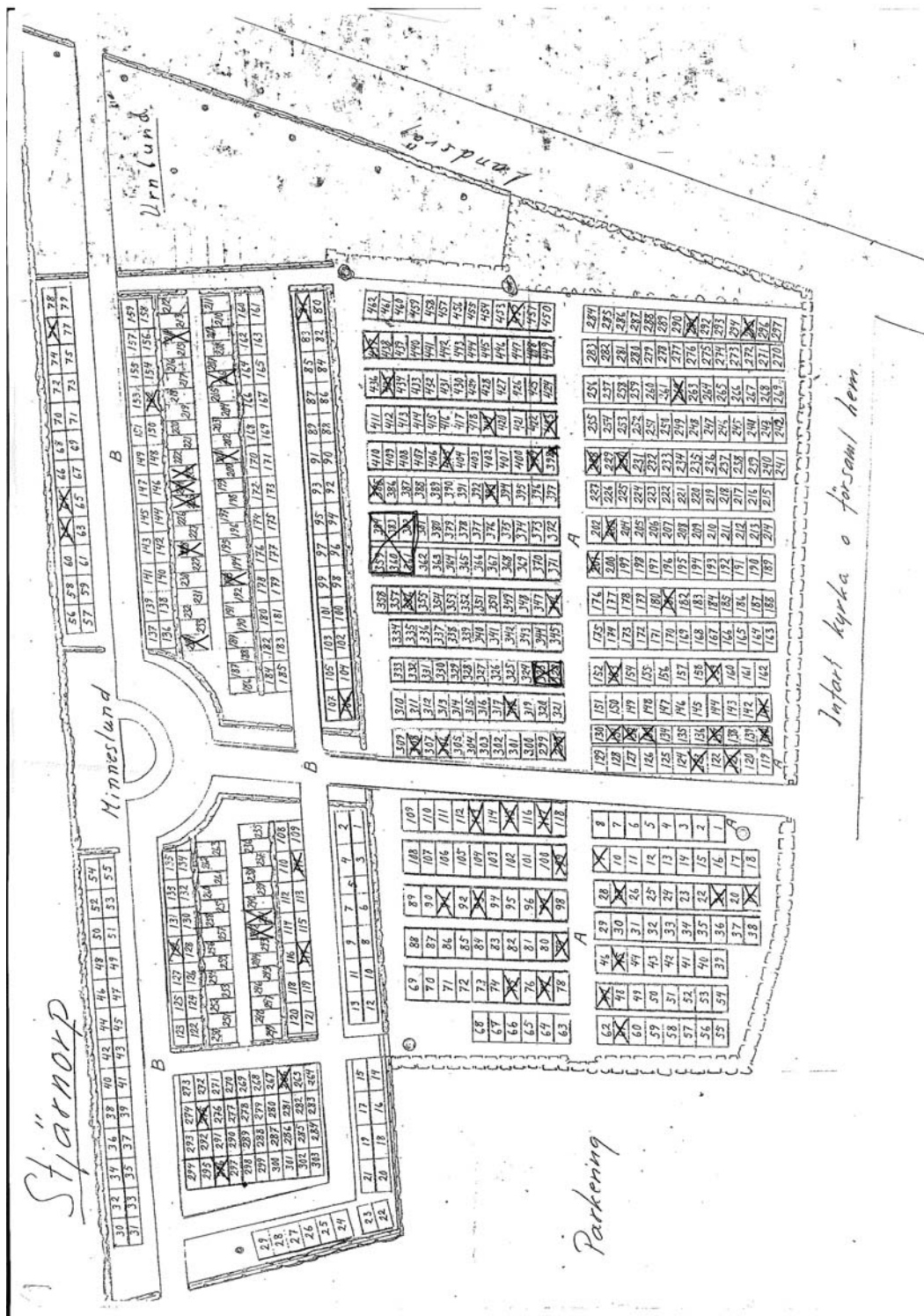
F:a årtal och **S:a årtal:** anger det tidigaste respektive senaste dödsåret som står på gravvården. Är det endast ett årtal angivet står det i F:a årtal.

Titel: Samtliga yrkestitlar samt hemmansägare, rusthållare m m. Dessa gravvårdar bedöms ha ett kulturhistoriskt intresse oavsett vårdens ålder.

Gravplats: Gravplatsen är omramad av stenram, häck, järnstaket eller kedja. Själva gravplatsen är i allmänhet täckt med grus men i vissa fall med gräs. I de fall det rör sig om en större familjegrav med flera gravvårdar görs en beskrivning av själva gravplatsen bara en gång.

Gravvård: Speciella typer av gravvårdar som t ex gjutjärnskors, träkors, häll, sköld, ålderdomlig sten m m.

Skada: Notering om eventuell skada, t ex rost på en gjutjärnsvård eller på ett järnstaket, sprucken kalkstensvård o dyl. Här noteras även om det är ovanligt mycket lava på framför allt kalkstensvårdarna.

Exempel på gravvårdar med kulturhistoriskt intresse (kryssmarkerade)
 Gravar med stenram och grus (inramade)
 Stjärnorps kyrkogård
 Kvarter A och B